

SAVUNMA SANAYİ UYGULAMALARININ VE HARCAMALARININ SAVUNMA PERFORMANSINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

THE IMPACT OF DEFENSE INDUSTRY PRACTICES AND EXPENDITURES ON DEFENSE PERFORMANCE: THE CASE OF TÜRKİYE

Ali Topbay², Ercan Taşkın³

¹ Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ercan Taşkın danışmanlığında hazırlanan "Küresel Savunma Sanayinde Türkiye" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, LEE, Uluslararası Ticaret ve Finansman ABD, alitopbay6454@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8996-752X

³ Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ercan.taskin@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8499-1013

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Savunma Sanayi, Politika ve Strateji, İhracat, İthalat

Jel Kodları:

H50, H76, I38

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 06 Temmuz 2023

Düzeltilme Tarihi: 10 Ekim 2023

Kabul Tarihi: 18 Ekim 2023

ARTICLE INFO

Keywords

Defense Industry, Policy and Strategy, Export, Imports.

Jel Codes:

H50, H76, I38

Article History:

Received: 06 July 2023

Received in revised form:

10 October 2023

Accepted: 18 October 2023

ÖZET

Tarihin her döneminde devletlerin temel gereksinimi olan savunma, ülke bağımsızlığının ve güvenliğinin sağlanması amacıyla silahlı kuvvetlerinin çeşitli sistem ve teçhizatlar ile donatılmasıdır. Devletlerin egemenlik şartlarından birisi olan savunma gücüne sahip olabilmemesinin iki temel yolu bulunmaktadır. Birincisi, devletlerin kendi savunma ihtiyaçlarını karşılayabilme ve ileri teknolojiye sahip savunma sanayini oluşturabilmeleri için sektöre gerekli yüksek kaynakları sağlamaları ve sektörü desteklemeleri gerekmektedir. İkincisi ise, savunma sanayi alanına gerekli destek ve yatırımları olmayan ama savunma gücüne sahip olmak isteyen devletlerin yapmış olduğu, savunma sanayi alanında gelişimini sağlayan ülkelerden sistem ve teçhizatlar ithal ederek savunma alanında güçlerini yükseltmeye çalışmalarıdır. Bu durum doğrultusunda ulusal savunma sanayini, uygulama ve harcamaları ile destekleyen ülkelerin zamanla ihracat potansiyeli yükseleceği için savunma alanında rekabet avantajı sağlayacaklardır. Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki uygulamalarını gelişim süreci içerisinde değerlendirilip, 2012-2022 yılları arasındaki gerçekleştirdiği savunma harcamalarının sektör performansına etkisi analiz edilecektir.

ABSTRACT

Defense, which has been the basic requirement of states in every period of history, is to equip their armed forces with various systems and equipment in order to ensure the independence and security of the country. There are two main ways in which states can have defense power, which is one of the conditions of sovereignty. First, states need to provide the sector with the necessary high resources and support the sector in order to meet their own defense needs and to create a defense industry with advanced technology. The second is that states that do not have the necessary support and investments in the field of defense industry but want to have a defense power are trying to increase their power in the field of defense by importing systems and equipment from countries that provide development in the field of defense industry. In line with this situation, the countries that support the national defense industry with their practices and expenditures will provide competitive advantage in the field of defense as their export potential will increase over time. Türkiye's practices in the field of defense industry will be evaluated within the development process and the effect of defense expenditures between 2012-2022 on the performance of the sector will be analyzed.

Atf vermek için / To cite: Topbay, A. & Taşkın, E. (2023). Savunma sanayi uygulamalarının ve harcamalarının savunma performansına etkisi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12,62-77. DOI: 10.58627/dpuiibf.1323497

Tarih boyunca bir temel ihtiyaç olarak değerlendirilen savunma, tarihin her döneminde imkanlar doğrultusunda karşılanmaya çalışılmıştır. Mağara ve barınaklarda başlayan savunma ihtiyacı, el yapımı çeşitli silah ve aletler ile yapılırken dönemler içerisinde sur ve kalelere taşınmış ve zamanla devletler tarafından karşılanmaya başlanılmıştır.

Değişim gösteren tehditler karşısında devletlerin savunma yapısı zamanla teknoloji ile gelişim ve değişim göstererek çeşitli sistem ve silah donanımları ile desteklenmiştir. Günümüz dünyasında ise savunma, devletlerin vatandaşlarına karşı bir sorumluluğu olup vazgeçilmez bir kamusal hizmet niteliğinde algılanmaktadır. Gelişen savunma donanımlarıyla birlikte, uluslararası ticarete konu olan savunma ürünleri zamanla kendi alanını oluşturup bir sektör haline gelmiştir (Karakuş, 2006, s. 36).

Uluslararası arenada ülkeler çıkarlar ve stratejileri kapsamında uyguladığı politikaların etkinliği ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin gücü ile doğru orantılıdır. Bundan dolayı ülkelerin silahlı gücü güvenlik ve egemenliğini dolaysız olarak sağlayıp, çatışma ve tehditleri azaltarak, ülkenin kalkınmasındaki amaç ve hedeflerini kesintisiz şekilde yerine getirilmesi açısından önemli bir yeri vardır (Asiloğulları, 2020, s. 127). Bunun için savunma hizmeti ülkelerde tam kamusal mal olarak kabul edilmekte ve savunma harcamaları devlet nezdinde desteklenmekte ve karşılanmaktadır. Ülkenin bağımsızlığına karşı oluşabilecek saldırı ve tehdide karşı caydırıcı olması, saldırılara karşı konulması ve uluslararası alanda rekabet avantajı sağlayıp ihracat potansiyelini arttırmak barış zamanındaki savunma harcamalarının seviyesine bağlı gelişmektedir (Aslan, 1998, s. 249).

Stratejik konumundan dolayı uzun dönemler boyunca maruz kaldığı terör tehdidi ve sınır ülkelerindeki savaş ve terör faaliyetleri Türkiye'nin askerî açıdan güçlü olmasını zorunlu kılmaktadır. Ekonomik yönden bakıldığında ise kendi askeri ihtiyaçlarını karşılayarak dışa bağımlılığını azaltmak ve her geçen gün büyüyen küresel silah piyasasında pazar payını arttırmak, Türkiye için zorunlu hale gelmiştir.

Çalışmada özel olarak, Türkiye'nin savunma sanayi politika ve uygulamalarının savunma sektörü üzerindeki etkileri tarihi bir süreç içerisinde araştırılmış, 2011 yılından sonra Savunma Sanayi Başkanlığı tarafından yayınlanan Stratejik Plan neticesinde 2011 yılından sonra sektör uygulamaları ve harcamalarının savunma performansına etkisinin sonuçları üzerinde durulmuştur. 2011 yılında yayınlanan Stratejik Plan kapsamında Türkiye'nin savunma sektörünün yapılandırılması, gelişmiş sistem ve donanımların yurt içinde üretilmesi ve geliştirilmesi kabiliyetini bulunduran kuruluşların faaliyete geçmesi neticesinde dışa bağımlılığı büyük ölçüde azaltılmasından dolayı çalışmada yer alan savunma sanayi verileri 2011 yılından itibaren ele alınmış ve çalışma sonlandırılmıştır. Bunun için Savunma Sanayi Başkanlığı ve Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nden elde edilen Türkiye'nin 2012-2022 savunma sanayi verileri kullanılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, tarihi süreç içerisinde ele alınan savunma uygulamaları ve politikalarının sektöre etkisi ve 2011 yılından sonra gerçekleşen harcamaları doğrultusunda sektör performansına (ihracat, ithalat, istihdam, proje ve sözleşme bedeli) etkisi değerlendirilip, uygulamalar ve harcamaların sonuçları hakkında saptamalar yaparak performans seviyesini iyileştirmeye yönelik öngörülerde bulunmaktadır. Türkiye'deki savunma sanayi uygulamaları geçmişten günümüze yapılan çalışmalar ışığında incelenerek karşılaştırılıp analiz edilmiştir. Bu çalışmanın yürütülmesinde, nitel araştırma modellerinden durum (olay) çalışmasının bütüncül çoklu durum deseninin kullanılması planlanmıştır. Bunun için çalışmanın ilk bölümünde savunma sanayi ve savunma harcamalarının kavramsal analizi yapılmıştır. İkinci bölümde Türk savunma sanayinin gelişim süreci ve sektör içerisindeki uygulamaları dönemler içerisinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türk savunma sanayinin yapısı ve performansına yer verilmiştir.

1. SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARI: KAVRAMSAL ANALİZİ

Devletler için savunma sanayi ulusal güvenliğin ve silahlı gücün temini için gerekli taktik, stratejik ve savunma kapsamına yönelik silah sistem ve donanımları planlayıp tasarlayan, üreten ve geliştiren faaliyetlerini devletin gözetimi altında devam ettiren özel ve kamu kuruluşlarıdır (Karakuş, 2006, s. 35). Bir başka ifade ile savunma sanayi devlerin silahlı kuvvetlerinin gereksinimlerine dayalı teçhizat, ekipman, silah, araç ve gereçlerin üretilmesinin yanında giyim ve gıda gibi her türlü gereksinimlerin mümkün olduğunca yurt içinde üretilmesini amacıyla oluşturulan sektördür (Eren & Kılıç, 2013, s. 222).

Ülkelerin savunma sanayi alanında sahip olduğu kabiliyetleri, ülkenin ekonomik ve teknolojik seviyesi ile doğru orantılıdır. Diğer devletler ile ilgili politik ve stratejik hedeflerin etkinliğini ve ülkenin gücünü belirleyen en önemli unsurdur. Bu doğrultuda savunma sanayinin devlet için varlığı iki neden ile açıklanabilmektedir. Birincisi; ülke bağımsızlığını, egemenliğini ve güvenliğini temin etmek amacıyla silahlı kuvvetlerin donanımlarını caydırıcı etkisinden dolayı gelişmiş teknoloji bulunduran savunma sistem ve donanımları ile donatılmasıdır. İkincisi ise; yüksek maliyet gerektiren gereksinimlerin yurt içinden karşılayarak ekonomik ve sosyal etkisiyle birlikte ülkenin genel sanayisinde bilim ve teknoloji kabiliyetlerinin gelişimini desteklemesidir (Sezgin Ş. & Sezgin S., 2018, s. 6-7).

Savunma sanayi; bir ülkenin egemenliğini, bağımsızlığını ve ulusal güvenliğini tesis etmesinin yanında uluslararası arenada teknolojik, ekonomik ve stratejik kazanımlarını maksimuma çıkarmak amacıyla silahlı kuvvetlerin ihtiyaçları doğrultusunda tüm silah ve sistemlerin tasarım, üretim ve geliştirme tecrübesine sahip kamu ve özel kuruluşların tümüdür (Bırol, 2010, s. 25-26).

Savunma sanayi piyasa, ürün ve firma özellikleri bakımından diğer sivil sanayi alanlarına göre çeşitli özellikleri bulunan bir sektördür. Savunma sanayi alanında faaliyeti bulunan firmaların, devlet yönetimi ile yoğun bir şekilde temas ve bağlantıları görülmektedir. Devletlerin savunma sanayi politikaları kapsamında faaliyet gösteren kuruluşlara uyguladığı destek ve teşvikler aralarındaki bağımlılığı güçlendirmektedir. Savunma sanayi alanında hakimiyeti sağlamak için devletlerin sektöre uyguladığı planlama ve müdahaleler savunma sanayinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Özel firmaların savunma sanayi sektörü içerisinde üretim gerçekleştirmeleri, devletin izni ve desteği dışında mümkün değildir (Ziylan, 2004, s. 91).

Savunma sanayi ile genel sanayi farklarını şu şekilde açıklayabiliriz (Şimşek, 1997, s. 11).

- ✓ İleri teknolojiye gereksinim duyan,
- ✓ Uzman ve yetişmiş insan gücü gerektiren,
- ✓ İleri kalite standartları olan,
- ✓ Ar-Ge çalışmalarına gereksinim duyan,
- ✓ Büyük miktarlarda kaynak isteyen,
- ✓ Sınırlı ihtiyaca üretim gerçekleştiren ve tek alıcısı devlet olan,
- ✓ Güvenlik ve gizlilik ve gibi şartları kapsayan bir sanayi sektörüdür.

Savunma sanayinin bir ülkede tam manasıyla inşası ve faaliyetlerinin başlaması yüksek maliyetli bir gereksinimdir. Ancak ülkeler ekonomik, sosyal ve politik hedeflerinden dolayı, diğer bir ülkenin onayını almaksızın ileri teknoloji ve ar-ge sistemini bulunduran, savunma alanındaki üretim faaliyetlerinin teşvik edilmesi, desteklenmesi ve denetimi ülkeler için zorunlu bir ihtiyaçtır (Zengin, 2010, s. 62).

Savunma sanayinin ülke için önemi (Uzun, 2007, s. 7).

- ✓ Sanayileşme sürecini hızlandırma,
- ✓ Savunma donanımının üretimi, diğer alanlarda teknolojinin ve emeğin kullanılması,
- ✓ İstihdama,
- ✓ Ar-Ge ile teknolojik gelişimin sürekli artması,
- ✓ Kalifiyeli personelin yetişmesine,
- ✓ Savunma harcamaların yurt içinde kalmasına,
- ✓ Ödemeler dengesini hafifletme,
- ✓ Toplumsal refahın sağlanması,
- ✓ Enflasyonu azaltmaya etki etmektedir.

Bütün sanayi kolları arasında devletler tarafından gereksinim ve önemi olan, sivil sanayinin lokomotif şeklinde adlandırılan savunma sanayinin düzenli gelişimi, ülkenin sanayileşmesinde, teknolojik düzeyinde, istihdamında ve ekonomik gücünün artırılmasında etkin görevi olan ve aynı zamanda silahlanma yarışında rekabet avantajı ve bölgesel etkinliği tahsis eden önemli bir sanayi alanıdır (Canbay & Mercan, 2017, s. 85).

Ülkeler savunma ihtiyacının sağlanması açısından büyük seviyelerde savunma harcamaları gerçekleştirmektedir. Ülkeler için savunma harcamaları, refah ve gelişmişlik seviyelerini korumak niyetiyle gelirlerinden ayırdıkları paydır. Savunma harcamaları ülkenin geleneksel yapısına, jeopolitik- jeostratejik konumuna, ekonomisine, siyasi rejimine ve gelişmişlik durumlarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları, uzun zamanlı bir planlama şeklinde iktisadi yönünden de çok yönlü değerlendirirken, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi açıdan ziyade güvenlik ve tehdit algısı içerisinde savunma bütçesi planlanır ve uygulanır. Aynı zamanda ülkelerin ekonomik seviyeleri ile savunma bütçelemesi ve harcamaları arasında direkt bir bağlantı bulunmaktadır (Gölpek, Köse, & Doğan, 2020, s. 140).

Savunma harcamaları dar anlamı ile: savunma hizmeti için görevli askeri ve sivil personel harcamalardan, savunma hizmetine yönelik tüm araç ve gereçlerin üretimi veya ithal edilmesi, sahip olunan teçhizatların bakım ve onarım masraflarından, barınma ihtiyaçlarından, araştırma, geliştirme ve farklı donanım harcamalarından oluşmaktadır. Geniş anlamda savunma harcamaları ise: asker ve polis kuvvetlerine, silah üretim faaliyetlerine ve personellerin giyim ve yiyecek gibi çeşitli ihtiyaçlara yapılan harcamalar savunma alanına yapılan harcamaları oluşturmaktadır (Canbay & Mercan, 2017, s. 87).

Savunma harcamaları sonucu tahsis edilen savunma hizmeti devletler için tam kamusal mal şeklinde değerlendirilmektedir.

Savunma hizmetiyle birlikte oluşan yarardan ülke nüfusunu, eşit biçimde faydalanmaktadır. Tahsis edilen bu hizmetin karşılığında bir bedelin olup olmaması dikkat edilmeksizin bütün vatandaş devletin tahsis ettiği güvenli ve huzurlu ortamdan faydalanmaktadır. Bunun için tam kamusal mallarda kişisel faydanın dışında kalması mümkün değildir (Aslan, 1998, s. 253).

Savunma harcamaları negatif ve pozitif dışsallıklar meydana getirebilmektedir. Bir ülkede gerçekleşen savunma harcamalarının ülke ekonomisine pozitif etkisinin olacağını savunan Askeri Keynesçi yaklaşım, savunma harcamaları sonrasında pozitif dışsallıklara arz yönlü bir düşünce sunmaktadır. Savunma sanayinde arz yönlü gerçekleşen araştırma ve geliştirme çalışmalarıyla birlikte savunma teknolojilerindeki oluşan gelişmelerin genel sektöre transferi pozitif dışsallık olarak değerlendirilmiştir (Kakaşçı & Orhan, 2018, s. 75). Demir-çelik, elektronik, makine, metal eşyalar ve bileşim sektörleri ile direkt bağlantısı bulunan savunma sanayi sektöründe gelişmeler ve yatırımlar ülke ekonomisi ve gelişimini pozitif yönlü etkilemektedir (Durgun & Timur, 2017, s. 130-131).

Askeri harcamalarının ölçüsünün belirlenmesinde etkisi olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin etki durumları her ülkede ihtiyaçlara göre farklılık göstermektedir. Bu faktörler jeopolitik konum, askeri yardımlar, silahlanma yarışı, iç ve dış saldırı ve tehditler, askeri ittifaklar ve ülke dışı ekonomik yardımlardır (Beenstock, 1993, s. 635). Ülkelerin algıladığı tehditlerine bakıldığında ise iç ve dış alanda tehdiye sebep olan etkenler içinde; jeostratejik konum, bölgesel hakimiyet sağlama, yeraltı kaynakları edinme, etnik yapı ile sosyoekonomik ilişkiler yer almaktadır. Jeostratejik konumu sebebi ile etkin bir konumu bulunmayan ülkeler için dış saldırı ve tehditlerin çok fazla olduğu söylenemez (Zengin, 2010, s. 93). Örnek verilecek olursa İsviçre yer aldığı coğrafi konum nedeni ile jeostratejik bir öneme ve farklı yeraltı kaynaklarını bulundurmayan bir ülke olup güvenlik ve tehdit riskine minimum sahip olan ülkelerden biridir. Bu sebep ile İsviçre küresel finans merkezi konumuna gelmiştir. Kuveyt ise stratejik konumu, yeraltı kaynakları ve sınır ülkeleri doğrultusunda birçok tehdit ve riske sahip bir ülkedir. Bunun neticesinde Kuveyt'in fazla olan risk ve tehdit algısı sebebi ile savunma harcamaları, İsviçre'ye göre çok daha fazladır (Kennedy, s. 16-17).

Savunma sanayi gücü ve faaliyetlerinin gelişimi ile ülkede yaşanan teknolojik ve altyapı alanındaki ilerlemeler nedeniyle savunma harcamalarının ülke ekonomisine negatif etkisi zamanla pozitif dönüşmektedir (Zekey, 1999, s. 40). Savunma sanayi alanı sermaye yoğun bir üretim özelliğine sahiptir. Savunma sanayi firmalarında ileri teknoloji ve uzman personelin kullanılması vazgeçilmez bir unsurdur. Üretilen ve geliştirilen teçhizatların emek ve sermaye gereksinimi teçhizatın özelliğine göre farklılık göstermektedir. Aynı zamanda savunma sanayi alanında yer alması zorunlu olarak görülen yüksek teknoloji, nitelikli ve alanında uzman personelin istihdamına neden olacaktır (Şimşek M. , 1989, s. 197). Temel misyonları, toplumun sürdürülebilir kalkınması ve ilerlemesine katkıda bulunmak için eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerini bir bütün olarak yürütmek olan yükseköğretim kurumları ile iş birlikleri hem yüksek teknoloji hem de istihdam açısından büyük öneme sahiptir (Şahin & Taşkın, 2018, s. 260). Bu iş birliklerinin özellikle üst yönetimler tarafından desteklenmesi ve güçlendirilmesi savunma sanayiinde rekabet edebilirlik açısından özgün kaynaklar yaratılmasına önemli katkılar sağlayabilme kapasitesine sahiptir (Şahin & Taşkın, 2021, s. 1510). Özellikle gelişmiş olan ülkelerde bu iş birliklerinin özellikle desteklenmekte olduğu görülmektedir. Diğer taraftan stratejik iş birlikleri, ilişki içindeki tarafların ortak ve taraflara ait kendi kaynaklarını daha etkin, etkili ve verimli kullanmalarına katkı sağlamaktadır. İş birlikleri ne kadar güçlü ve özgün kaynaklar oluşturulmasına katkı sağlayabilirse taraflar o derecede sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmektedirler (Şahin & Taşkın, 2014, s. 379). Bunun nedeni etkin rekabet edebilirlikte ilişkisel ağların güçlü olmasının önemli bir yere sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir (Şahin & Taşkın, 2014, s. 204).

2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİNİN GELİŞİMİ VE UYGULAMALARI

Bir devletin uluslararası alanda politik ve stratejik etkinliği, o devletin sahip olduğu savunma kuvvetlerine ve bu kuvvetlerin dayandığı ulusal savunma sanayinin varlığı ile doğru orantılıdır. Türkiye konumundan dolayı Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında bir köprü görevi gören, yeraltı kaynaklarına yakınlığından dolayı lojistik önemi olan bir ülke konumundadır. Türkiye'nin sınır devletlerinde yaşanan çatışma alanları, terör faaliyetleri ve savaşlar ülkenin jeostratejik konumunu riskli duruma düşürmektedir. Yer aldığı konumu sebebi ile maruz kaldığı risk ve tehditler doğrultusunda Türkiye, ulusal güvenliğin temini ve sürekliliğin sağlanabilmesi için kuruluşundan bugüne güçlü bir savunma kuvvetlerine ve yerli savunma sanayine sahip olmayı amaç edinmiştir.

Tarihinin büyük bir bölümünde Türkiye, savunma kuvvetlerin ihtiyaçlarının sağlanmasında ihtiyaç duyduğu sistem ve donanımlara diğer ülkelerin yapmış olduğu askeri hibeler, yardımlar ve sağlanan krediler şeklinde ithalata başvurarak karşılanmaya çalışılmıştır. Türkiye bu dönemler içerisinde ülkede gerekli savunma sanayi kuruluşlarının olmaması ve faaliyet gösteren kuruluşların ise desteklenmemesi ithalatın önünü açmış, ulusal çıkar ve menfaatler doğrultusunda üretilen politika ve stratejilerin etkinliğinin sağlanamamasına sebep olmuştur. Bu neden ile gerekli savunma sanayi stratejisi planlanıp uygulanamamış, yapılan planlamalar ise dış ve iç politik baskı ve tehditler neticesinde hükümet tercihleri sebebi ile ihtiyaç duyulan gelişime ve üretim kabiliyetine ulaşamamıştır.

Türkiye'de ulusal savunma sanayi oluşturulması alanındaki girişimlere ve uygulamalara bakıldığında Osmanlı

İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 17. yüzyıla kadar savunma sanayi alanında gelişmiş ve güçlü bir donanma, silah ve teçhizata sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmış ve taraf olduğu Birinci Dünya Savaşı ile sahip olduğu etkinliği ve gücü yüksek seviyede yitirmiştir. Bu nedenle Türkiye savunma sanayi alanında Osmanlı İmparatorluğu döneminden yeterli bir altyapı devralamamıştır (Kakaşçı & Orhan, 2018, s. 80).

Türk savunma sanayinin gelişim sürecini ve gelişim süreci içerisindeki etkileşim nedenleri altı dönem içerisinde araştırılıp açıklanabilmektedir. Cumhuriyet öncesi döneme Birinci Dönem (1923 öncesi), Cumhuriyet ile İkinci Dünya Savaşı arası döneme İkinci Dönem (1923-1950), NATO'ya dahil olunması ile Kıbrıs Barış Harekâtı arasındaki döneme Üçüncü Dönem (1950-1974), Ambargolar ile yeniden planlanma arasındaki döneme Dördüncü Dönem (1974-1985), yeniden planlama süreci ile 9. Kalkınma Planına kadar olan döneme Beşinci Dönem (1985-2016), 9. Kalkınma Planı ile savunma sanayi alanında hedeflenen modernizasyon ve gereksinimlerin güvenli ve istikrarlı bir şekilde yurt içindeki kabiliyetleri doğrultusunda kendine yetebilen savunma sanayinin inşası ile günümüze kadar olan döneme Altıncı Dönem (2006-2023) olarak değerlendirilmiştir.

2.1. Birinci Dönem (1923 Öncesi)

Savunma alanındaki silah ve teçhizatların üretim ve kullanımı Türk devlet ve toplumlarında eski bir tarihe dayanmaktadır. Dönemin diğer devletleri ile karşılaştırıldığında Osmanlı İmparatorluğunda teknoloji, teknik bilgi ve kullanım kabiliyeti bakımından gelişmiş ve istikrarlı bir savunma sanayinden bahsetmek mümkündür. Dönemin şartlarına kıyasla gelişmiş teknik ve bilgiler doğrultusunda üretimi yapılan silahlar, savaş gemileri ve toplar Osmanlı İmparatorluğunun yükselme döneminin girişimleridir (Aslan, 1998, s. 84).

Fatih Sultan Mehmet öncülüğünde faaliyete geçen 'Tophane-i Hümayun' bünyesinde dönemin teknik ve güç olarak en gelişmiş topların üretimi gerçekleştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde üretiminin ilk defa gerçekleştiği ve sadece Osmanlı İmparatorluğunda bulunan yivli ve havan toplarının üretim aşamalarının tamamlanmasıyla gemilere topların koyulması fikri geliştirilip İstanbul'un Fethi sırasında kullanılmıştır. Savunma sanayi sektörü ile ilgili dönemin şartları gereğince ilk atılımların atıldığı bu dönemde, Fatih Sultan Mehmet alanında iyi olan bilim adamlarından oluşan 'Ehli Hiref' adı altında bir teşkilat ortaya çıkararak savunma sanayinde gelişim ve ilerleme sağlamalarını, teknik ve bilgi üretmelerini emretmiştir (Şimşek M. , 1989, s. 23).

Yavuz Sultan Selim önderliğinde çalışmalarına başlayan Taşkızak Tersanesinin üretim alanındaki kapasitesi Kanuni Sultan Süleyman liderliğinde yükselterek Osmanlı İmparatorluğunu uzun dönemler, gemi üretim kapasitesi, gelişmiş teknoloji ve üretim kabiliyeti bakımından çağın ilerisinde yer almıştır. 17. Yüzyılda Taşkızak tersanesinde yer alan 137 adet donanmanın İnebahtı Deniz Mücadelesinde yok olmasından sonra, kısa bir süre içerisinde 200 adet geminin yeniden üretilmesi ile donanmanın yeniden oluşması tersanelerin gücünü ve üretim becerisini ortaya koymaktadır. Ancak gerileme dönemine girmesiyle tersanelerde çeşitli aksaklık ve sorunların yaşanmasıyla zamanla donanma gücü zayıflamıştır. Gerileme dönemi öncesinde gelişmişlik ve üretim seviyesi bakımında çağın ilerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu, gerileme dönemine girilmesi ile batıda yaşanan gelişim ve ilerlemeler takip edilememiş ve gerisine düşülmüştür (Akgül, 1986, s. 122).

Birinci Dünya Savaşının kaybedilmesiyle Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşen ekonomik çöküşle birlikte silah sanayisinde de teknolojik ve kabiliyet olarak yetersiz kalınmıştır. Savaşın bitiminde imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşması doğrultusunda Osmanlı'da yer alan tüm askeri fabrikaların faaliyetleri sonlandırılmış, birkaçının ise genel sanayi alanındaki çalışmalarına tolerans gösterilmiştir. Yapılan anlaşmalar sonucu Osmanlı'da askeri alanda üretim, yetenek ve gelişim engellenmiştir. Kapitülasyonların sonrasında çeşitli barut ve top tesislerin faaliyetlerinde kullanılan bazı makine ve tezgahlar gizli bir biçimde kaçırılarak faaliyetleri devam ettirilmiştir ve Cumhuriyete tecrübenin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğundan kalan makineler bunlar olmuştur (Erdem, 2016, s. 21).

2.2. İkinci Dönem (1923-1950)

18. yüzyılla birlikte Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmelerin gerisinde kalan Türk savunma endüstrisi, Birinci Dünya Savaşı sonucunda çalışmalarını önemli ölçüde kaybetmiştir. Savaşın sonunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gizli bir şekilde getirilen silah teçhizat ve makineler Millî Mücadele sırasında önemli bir performans göstererek Anadolu'da savunma sanayinin temelini oluşturmuştur (Akalin, 2009, s. 83).

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de sanayileşme, devlet politikası olarak desteklenmiş ve 1950'li yıllara kadar ulusal ve devletçi politika ve stratejiler uygulanmıştır. Savunma alanında uygulanan ve desteklenen devletçi politikalar doğrultusunda Fatih Sultan Mehmet yönetiminde planlanan ve faaliyete geçen Tophane-i Hümayun top üretim kuruluşu 1921 yılında Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Tekrardan teşkilatlanan bu müdürlüğün bünyesinde, 1924'te top tamir ve hafif silah atölyeleri, marangozhaneler ve fişek fabrikaları, 1927'de mühimmat tesisi, 1928'de ise pirinç tesisi kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. 1929'da Haliçte yer alan Askeri Tersanelerin, Gölcük'e taşınması planlanmış ve Gölcük Tersanesinin inşası başlamıştır. 1930'da İstanbul Haliçte bulunan Nuri Killigil fabrikasında tabanca, havan, yanıcı ve patlayıcı gibi çeşitli

silah ve teçhizatların mühimmatlarıyla birlikte üretim faaliyetlerine başlanmıştır. 1930'da uygulanan politikalar kapsamında atılımların bir diğeri Kayaş Kapsül Tesisinin kurulmasıdır. 1931'de Kırıkkale Elektrik Tesisi ve Çelik Fabrikası, 1939'da barut, tüfek ve top fabrikaları açılmıştır. Uygulanan devletçi politikalar doğrultusunda kısa bir zaman içerisinde açılan ve silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılayan bu tesisler İkinci Dünya Savaşı sıralarında yapılan dış kaynaklı askeri yardım ve hibeler kapsamında çalışmalarını sürdüremeyerek kapatılmıştır (SSM, 2000, s. 33).

Bu dönem içerisinde Türk Havacılık faaliyetleri neticesinde Junkers firması ile yapılan iş birliği sonucu Tayyare ve Motor Türk A.Ş (TAMTAŞ) 1915 yılında çalışmalarına başlamıştır. TAMTAŞ fabrikası bünyesinde bulunan İzmir Halkapınar Uçak Tesisinden alınan teçhizatlar ile kurulumu gerçekleşen Eskişehir Hava Tamirhanesi, uçak geliştirmek ve üretim gerçekleştirmek amacıyla faaliyetlerine başlamış ancak sonuç alınamamıştır. TAMTAŞ bünyesinde Kayseri'de kurulan tesisler ise, 1928'de üretime başlamış ve 1939 yılına kadar farklı amaç ve tiplerde toplam 112 uçak üretmiştir. İşlevi ve donanımıyla birlikte dönemin gelişmiş teknolojiye göre faaliyet gösteren Kayseri uçak fabrikası 1939'da lisans anlaşmazlığı nedeniyle iş birliği iptal edilmiş ve üretim durdurulmuştur (Dervişoğlu, 2014, s. 69).

Havacılık çalışmaları sivil sektör içerisinde 1936'da Nuri Demirağ tarafından İstanbul Beşiktaş'ta çalışmalarına başlayan uçak fabrikası milli hava savunma sanayininin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir girişim olmuştur. Bu tesisler bünyesinde lisanslı olarak dönemin gelişmiş donanımına sahip 72 planör ve NU-37 adı ile bilinen 24 adet uçak üretimi gerçekleştirilmiştir. Fakat bu dönemde yeterli ölçüde ülke içi talebin bulunmaması ve uluslararası pazarda tesisin tanınmıyor olması tesisim zamanla kaynak ihtiyacını arttırmış ve çalışmaları sonlandırmak zorunda kalmıştır (Aydoğan, 2020, s. 75).

THK tarafından 1941'de Ankara'da kurulan uçak fabrikası kısa zamanda 150'den fazla uçak üreterek havacılık alanında, milli savunma sanayisinde gerçekleştirilmiş önemli bir girişim olarak bilinmektedir. 1942-1943 yılları arasında Malatya'da uçak bakım ve onarım fabrikaları açılmıştır. 1948'de ilk uçak motoru tesisi Ankara'da çalışmalarına başlamıştır. Savunma sanayininin yerli imkân ve kabiliyetler doğrultusunda temin edilip ve işletilmesi hedefiyle İstanbul Teknik Üniversitesinde uçak mühendisliği bölümü açılmıştır. Bölüm kapsamında planlanan dönemin en büyük ve önemli projesi olan rüzgâr tüneli inşası Ankara'da 1947'de başlamış ve 1950'de tamamlandığında hükümet bütçesinin üçte birine mal olmuştur. Havacılık çalışmaları neticesinde önemi olan rüzgâr tüneli, ayrılan büyük maliyetler pahasına hiçbir şekilde alanı için kullanılmayarak savunma alanındaki ihtiyaçların diğer ülkelerden yapılan yardım ve satın alma yoluyla giderilmesine karar verilmiştir. 1950 yılına kadar gelen devletçi politikalar kapsamında ulusal imkanlar ile kurulan birçoğu kamuya ait olan tesis ve fabrikalar bu döneme içerisinde faaliyetlerini sürdürmüştür (Gür, 1998, s. 25).

2.3. Üçüncü Dönem (1950-1974)

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde Türkiye ve ABD arasında gelişen ikili ilişkiler 1948 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği kapsamında savunma alanında artış gösteren yardım ve hibeler neticesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında savunma alanında sağlanan gelişim ve ilerlemeler büyük ölçüde sonlandırılmıştır. NATO üyeliği sonucunda gerileme dönemine giren savunma sanayi, Türkiye'nin silah teknolojisi ve kabiliyetine sahip olabileceğini köreltmıştır. Örnek olarak ilk önce Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğüne daha sonra Türk Hava Kurumu bünyesine bağlı şekilde faaliyet gösteren Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) tesislerinde yılda 50 uçak üretim kapasitesine ulaşmış tesislerini 1962 itibarı ile kapatılmıştır. Türkiye'nin savunma alanındaki gereksinimini yardım ve hazır alımlar şeklinde karşılanmasının sanayileşmesine olan olumsuz etkisinin farkına varılması 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında uygulanan ambargolar neticesinde olmuştur (Ermiş & Canbolat, 2022, s. 559).

Türkiye, ABD tarafından Marshall ve Truman Doktrini kapsamında uygulanan yardımlar ile silahlı kuvvetlerinin modern teçhizat ve silahlar ile donatılarak askeri alanda gerçekleşen harcamaların ekonomideki maliyetinin azaltılmasını amaçlamıştır. Bu yardımlar doğrultusunda gelen teçhizat ve sistemlere Türkiye tarafından bir bedel ödenmemesine rağmen teçhizat ve silahların bakım ve onarımı için bütçeden harcanan 400 milyon TL'lik bütçe ekonomide olumsuz etki oluşturmuştur. Türkiye'de yapılan yardım ve hibeler sonucu askeri tesislere gösterilen talebin düşmesiyle savunma alanında verimlilik zamanla azalmıştır (Sertel, 2022, s. 260).

ABD tarafından gerçekleştirilen çeşitli askeri yardımlar doğrultusunda Türk savunma sanayisinde yaşanan olumsuz etkinin yanı sıra, 1947'de yapılan anlaşma kapsamında yapılan yardımlarda gönderilen teçhizatların amaçları dışında faaliyetleri sınırlandırılmış ve sonucunda 1974'te yaşanan Kıbrıs Krizinde Türkiye'nin karşılaştığı en büyük engel olmuştur (Pınar, 2018, s. 2394).

Bu dönem içerisinde sonlandırılan faaliyetler: Gazi Fişek Fabrikası, Çelik Dökümhanesi, Topçu Mühimmatı Tesisi, Yardımcı Üniteler, Pirinç Fabrikası Dökümhanesi, Elektroliz ve Tel Kablo Atölyeleri, Barut Fabrikası, TNT İmla Tesisi, Dinamit ve Nitrogliserin tesisi, İmla ve Kayaş tesisi, G3 ve MG-3 Tüfek Tesisi, Çelik Çekme Fabrikası, Roket ve Pil Fabrikasıdır. Türkiye'de 1950-1974 yılları içerisinde yardım ve hibeler sonucu dış kaynaklı teçhizat ve donanımlara sahip olunması neticesinde kısa süre içerisinde gelişim gösteren sivil sektörün üretime katılımı düşük ve kısa ömürlü olmuştur. Bu tesislerin

büyük bir kısmı bu dönemde tekstil fabrikalarına, diğer bir kısmı ise Türk Traktör Fabrikasına devredilmiştir (Gür, 1998, s. 31).

1974'te gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı neticesinde Türkiye'ye ağır şartlarda uygulanan ambargolar savunma sanayi alanının yerli olarak faaliyet göstermesinin gerekliliğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu sebeple yerli savunma sanayinin kurulması ve geliştirme faaliyetleri bu dönemden sonra artmıştır.

2.4. Dördüncü Dönem (1974-1985)

1974'te gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında 1975'te ABD'nin uyguladığı ve Türkiye'yi sosyal ve ekonomik olarak zor duruma düşürdüğü ambargo neticesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin teçhizat ve donanımlarının yerli olanaklarla karşılanması zorunluluğunu bir kez daha göstermiştir. Bunun doğrultusunda 1975'te planlanan 'Savunma Sanayi Kurumu' kurulmasına ilişkin kanun tasarısı, 1976 yılında Millî Savunma Bakanlığı tarafınca meclise kanunlaşması talebiyle gönderilmiş ancak, savunma sanayinin ülkenin genel sanayisinden ayrılamayacağı ve sanayinin ilerlemesinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının mesul olmasının zorunlu olduğu nedeniyle kanun tasarısına itiraz edilmiş ve kanunlaşmamıştır. 1980'den sonra Savunma Sanayi Kurumunun kurulmasına ilişkin husus Kamu İktisadi Teşebbüsleri Kanunu kapsamında tekrardan değerlendirilmeye alınmış ve 1983 yılının nisan ayında kabul edilen 60 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle ilgili kanun hükmünde kararname kapsamında, bağlı kurumu Millî Savunma Bakanlığı olan 'Savunma Donanım İşletmeleri Genel Müdürlüğü' adında kamu iktisadi teşebbüsü oluşturulmuştur (Ermiş & Canbolat, 2022, s. 600).

Ulusal savunma sanayini yeniden oluşturulma girişimleri sonucu 1974-1985 dönemleri arasında genel sanayi ve vakıf kuruluşlarının girişimleri ile önemli harcamalar yapılarak gelişmeler sağlanmıştır. Ankara'da 1975'te Silahlı Kuvvetler bünyesindeki tesislerin kaynakları sağlanmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri personellerinin telsiz gereksinimleri yerli olanaklarla karşılanması için Askeri Elektronik Sanayi A.Ş. (ASELSAN) kurulmuştur. Bu doğrultuda 1980'den itibaren ASELSAN hazırlıklarını ve donanımlarını tamamlayarak FM/VHF araç ve sırt telsizlerinin üretimini yapmaya başlamıştır. Silahlı Kuvvetler Vakfının oluşumu ASELSAN, bünyesinde yer alan bir diğer kuruluş olan nikel-kadmium pillerinin imalatı için 1984'te kurulan ve faaliyetlerine başlayan ASPİLSAN tesisidir (Ziylan, 2000a, s. 33).

Bu dönem içerisinde Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı aracılığıyla ve halkın yardımları ile ulusal savunma sanayi çalışmalarının önemli bir atılımı olarak görülen F-16 uçaklarının imalatı amacıyla TUSAŞ A.Ş., elektronik aygıt ve aviyonik donanımlarının imalatı amacıyla HAVELSAN ve uçak lastiklerinin imalatı amacıyla PETLAS kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır (SSM, 2000, s. 35).

Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nun düzenlemeleri sonucunda 25 yılını doldurmuş tesislerin yenilenmesini sağlamak ve kurum bünyesinde yerli bir şekilde gelişmiş mühimmat ve silah üretiminin sağlanması için 1984'ten sonra başlatılan bir dizi proje neticesinde uygulamalar 1988'de son bulmuştur. Gerçekleşen girişimler 'İhtiyaçların Üretilmesi' doğrultusunda ilerlendiği bu dönemde, sivil kuruluşlarının üretime dahil olmalarının artırılması ve yeni kurulan kuruluşların sivil sektör teşkilatlanmasını taşıması dönemin bir diğer özellikleridir (Alınak, 2001, s. 61).

2.5. Beşinci Dönem (1985-2006)

1985'te TSK'nın yenilenmesi ve savunma sanayinin geliştirilmesi kapsamında 3238 sayılı Kanun ile Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuş, 1989'da Başkanlık Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) olarak tekrardan yapılandırılmıştır. Bu 3238 sayılı Kanun ile Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu bütün donanım ve teçhizatların ülkede bulunan imkanlar dahilinde ve ekonomik ölçüde yurtiçinde üretimi ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kanun ile yeni bir savunma sanayi algısının kabul edilmesinin yanı sıra hızlı ve esnek bir sistem oluşturulmuştur (Ziylan, 2000a, s. 34).

3238 sayılı Kanun kapsamında benimsenen temel strateji ve politika yerli sivil sanayi çalışmalarından faydalanmak, yüksek teknolojiye sahip ürünler için yeni yatırımları teşvik etmek, küresel alanda faaliyet gösteren fabrikalar ile iş birliği içerisinde bulunmak, Ar- Ge çalışmalarını yükseltmek amacı ile ihtiyaç duyulan donanım ve teçhizatların ülke içinde üretilmesini sağlamaktır (Kakaşçı & Orhan, 2018, s. 80)

Ulusal savunma sanayi temelini oluşturmasını hedefleyen bu politikalar ile bir önceki dönemler içerisinde uygulanan politikalarından farklı olarak sivil sektör ile yapılabilecek her türlü iş birliğine açık, etkin, işleyiş alanı olarak genel bir yapıya sahip, modernizasyonu gerçekleştiren, ihracat kapasitesine sahip, Türkiye'yi diğer devletler karşısında ithalatçı konumundan ayıran ve karşılıklı dengeli iş birliğini olanak sağlayan bir savunma sanayinin var olması hedeflenmiştir (Özgen, 2016, s. 54-55). Bu kanun ile üstlenilen görev ve amaçlar uygulamaya konulan politikalar kapsamında 1990-2000 yılları arasında dıştan alımdan ortak üretime doğru geçiş sağlanmış, bu süreçte Hafif Nakliye Uçağı, Zırhlı Muharebe Taşıtı, Cougar Helikopteri, Eğitim Uçağı gibi projeler uygulanmaya başlanmış ve 2000 yılları sonrasında özgün projeler hayata geçirilmiştir (Alınak, 2001, s. 63).

2.6. Altıncı Dönem (2006-2023)

2001'de yaşanan ekonomik kriz sebebiyle Türk savunma sanayisinde, ülke içi taleplerin önemli ölçüde azalması üzerine uluslararası pazara yönelmiş fakat gerekli desteğin oluşmamasından dolayı başarı gösterilememiştir. 2006 yılı sonrası krizin etkilerini gidermek amacı ile savunma sanayi alanında gerçekleşen ihracatlarda, kamudan destek alınmasına yönelik önemli girişimler yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde savunma alanındaki sistem sağlamalarında yerli kuruluşlar kullanılmaya başlanmış, projelerin zaman israfını önlemek, kaynak ve performans sağlamak ile gereksinimlerin karşılanamaması sebebiyle oluşacak riskleri gidermek ve kullanılabilir bir bütçe yapma çalışmalarına başlanılmıştır (Kakaşçı & Orhan, 2018, s. 81).

2006 yılında kanunlaşan Dokuzuncu Kalkınma Planına göre savunma sanayi alanında temel amaç gereksinimleri güvenilir ve istikrarlı bir şekilde yurt içinden karşılanması için kendi kendine yetebilen, sivil sanayiyle bütünleşmiş, rekabetçi, ar-ge ve ortak üretim/tasarım hususlarında uluslararası iş birliğine katılım sağlayan, imalatın modernizasyonu ve geliştirilmesi hedefiyle ihtiyaç duyulan teknoloji ve yönetsel becerilerin sağlanması amaçlanmıştır (Kaya, 2013, s. 18-19).

Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda temel sektör vizyonu, 'milli güvenlik ve savunma gereksinimlerini ülke içinden gelişmiş teknolojiler ile karşılayabilen, uluslararası alanda rekabet kabiliyetini barındıran bir savunma sanayi gelişmişliğine ulaşılması' şeklinde belirlenmiştir. Vizyona ilişkin temel politika ve hedefler ise Avrupa Birliği katılımına hazırlık, tedarik yönteminin aktifleştirilmesi, savunma alanındaki ihracatın desteklenmesi ve genel iş birliği faaliyetlerinin geliştirilmesi şeklindedir (DPT, 2006, s. 40).

2007-2011 yılları arasında Savunma Sanayi Başkanlığınca hedeflenen stratejik plan ise Türkiye'nin savunma ve ulusal güvenliğine ilişkin kamu kurumları ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yöntem gereksinimlerini karşılayan, savunma alanının gelişimi kapsamında yöntem ve stratejileri tanımlayan ve özgün sonuçlar sunan, uluslararası piyasa ile ilişkili ve rekabetçi bir yerli savunma sanayine hedefler üreten uzman tedarik kuruluşudur (Özgen, 2016, s. 84).

Savunma Sanayi Başkanlığının 2011 yılında yayınlamış olduğu 2012-2016 Stratejik Planı ise ulusal güvenlik ve savunma gelişmişliğinde Türkiye'yi hâkim kılmak ve gelişiminde devamlılığı sağlayacak tedarik kuruluşlarının çalışmalarını yönetmek amacı hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türk Silahlı Kuvvetlerini geleceğin kaos ve çatlama alanlarına hazırlamak, savunma ve güvenlik teknolojilerinde nitelik kazanmayı, gelişmiş sistem ve donanımlarının ülke içinde üretilip geliştirilmesi ve bu kuruluşların faaliyete geçmesi Türkiye'yi savunma alanında dışa bağımlılığını önemli ölçüde azaltmıştır (SSB, 2012, s. 25-26).

Onuncu Kalkınma Planı ile savunma sanayinin sistem ve lojistik gereksinimleri özgün bir tasarımla yurt içinden ve devamlılığını sağlayacak şekilde karşılanmasına, rekabetçi bir seviyeye ulaşılmasına, Ar-Ge'ye aktarılan kaynakların yükseltilmesine ve belirli savunma sanayi sektörlerinde ağ ve birleşme faaliyetlerinin desteklenmesine ileri seviyede önem verilmektedir (Pinar, 2018, s. 41). Onuncu Kalkınma Planı ile benzerlik gösteren Savunma Sanayi Başkanlığının 2017-2021 Stratejik Planında ileri teknolojiye sahip ve özgün tasarımı olan ürünlerle güvenlik ve ulusal savunma kapsamında Türkiye'yi bölgesel bir güç durumuna getirmek için hedef ve amaçlar belirlenmiştir. Bu hedef ve amaçlar planlanmış projelerde yüksek kalite, hız ve maliyette etkinlik, teknolojiye kazanılmış yenilikleri bilimsel deneyimler ile bağdaştırarak nitelikli personel ve etkili kurumsal yapılar oluşturmaktır (SSB, 2016, s. 19).

Türkiye'nin kurulmasının yüzüncü yılına kadar olan dönemlerde savunma sanayi ve havacılık alanlarında ileri seviyede büyüme hedeflenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planında savunma alanına ilişkin hedefler ve amaçlar sunulmuştur. Bu plan kapsamında TSK ile güvenlik güçlerinin gereksinimlerini, daima gelişim düşüncesiyle maksimum ölçüde ülke içindeki yerli imkanlar ve teknolojiler ile karşılamak ve savunma alanındaki ülkenin ihracat seviyesini artırmak üzere savunma sanayinde sahip olunan yeteneklerin genel sanayiye aktarılmasını sağlamak ve savunma sanayi ekosisteminin etkisini arttırmak temel amaçtır (SSB, 2019, s. 35-36).

3. TÜRK SAVUNMA SANAYİNİN YAPISI VE PERFORMANSI

1985 yılında yürürlüğe giren 3238 sayılı kanun doğrultusunda, kamunun bünyesinde yer alan ve tüm girişimlere rağmen gelişim sağlanamayan kuruluşların dönüşümünü, savunma sanayinin sivil sektöre ve küresel pazara açılmasını öngören, sektöre kaynak sağlama, ihracat potansiyelini artırma gibi politika ve stratejileri oluşturabilecek teşkilatın gereksinimi ve düzenlemeleri önem kazanmıştır (Yalçınkaya, 2014, s. 98). Bu kanun ile Türkiye, modern savunma sanayi hedefleri önemli ölçüde ilerlemiştir. Hayata geçirilmesi hedeflenen strateji ve politikalar için silahlı kuvvetlerin gereksinim duyduğu her türlü donanımlarının ülke içinden karşılanması doğrultusunda uzmanlık alanlarında kabiliyetlere ve bilgi birikimlerine sahip savunma sanayi kurum ve kuruluşlar faaliyete geçmiştir.

Türkiye'nin ulusal savunma sanayinden beklentileri, ülke içinde bulunan kabiliyetleri doğrultusunda yerli üretim ve alanda millileşme kapsamında uygulanan politikalar neticesinde silahlı kuvvetlerin tüm sistem, teçhizat ve donanım gereksinimini karşılayabilme ve savunma alanında bağımsızlık şeklinde şekillenmiştir. Türkiye'nin savunma sanayinden ana beklentiler ise süreklilik, caydırıcılık, bağımsızlık, millileştirme, yetebilirlik, ekonomik büyüme ve istihdamı yükseltme gibi hedef ve

beklentiler doğrultusunda şekillenmiştir (Ziylan, 2004, s. 8).

Türkiye'nin savunma sanayi kapsamında çalışmalarını gerçekleştiren organizasyonlara bakıldığında teşkilatlanma yapıları üç ana bölüme ayrıldığı görülmektedir (DPT, 2006, s. 49).

- ✓ Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde bulunan kuruluşlar,
- ✓ TSKG Vakfı bünyesinde bulunan kuruluşlar,
- ✓ Özel Sektör bünyesinde bulunan kuruluşlar.

Savunma Sanayi Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde faaliyete geçen tesisler kamunun ortak teşebbüsleridir. Sivil sektörde faaliyet gösteren tesisler ise kaynak paylarına göre yerli ve yabancı sermayeli kuruluşlar olarak çalışmalarına devam etmektedir. Sözü edilen savunma kuruluşları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimlerini gidermek ve ihracat potansiyellerini arttırmak amacı ile kurulmuşlardır (Kakaşçı & Orhan, 2018, s. 85).

Türk savunma sanayi alanında çalışmalarına devam eden kuruluşların büyük bir bölümü Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçıları Derneği bünyesinde yer almaktadır. Mart 2023 yılı itibarıyla savunma sanayi içerisinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren 230 kuruluş bu derneğin üyesi olarak ana yükleniciler ve alt yükleniciler olarak çalışmalarını devam ettirmektedir.

3.1. Millî Savunma Bakanlığı Bünyesinde Bulunan Kuruluşlar

Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan ordu, donanım, levazım, istihkam, sıhhiye, dikimevi, basımevi, depo ve fabrika komutanlıkları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesindeki tersaneler ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan ikmal bakım alanları Türk savunma sanayinin önemli kuruluşlarıdır. 24 Kasım 2016'da yayınlanan 6756 sayılı kanun ile bu kuruluşlar Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde bulunan iki müdürlük altında teşkilatlandırılmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde yer alan fabrikalar, bakım ve onarım tesisleri Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü bünyesinde ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde yer alan tersaneler, Tersaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde yapılandırılmış şekilde çalışmalarına devam etmektedirler (Ziylan, 2004, s. 15).

TSK'nın, her türlü savaş ve çatışma karşısında her an hazır bulunmasındaki en önemli sebeplerinden ilki İç Hizmet Kanunu doğrultusunda her bir kuruluşun askeri kurum boyutunda olmasıdır. Kâr amacı gözetmeksizin faaliyet gösteren bu kuruluşlar, genel sanayi pazarının ihtiyaç duyduğu hızlı karar ve uygulama kabiliyetine yeterince sahip değildir (Özgen, 2016, s. 110).

6756 sayılı kanun kapsamında 2016'da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Savunma alanda faaliyetleri bulunan tesislerin mali ve idari yönetimini tek bir merkezden bütünleştirilerek daha etkili kontrol edilmesinin sağlanması, kuvvet komutanlıklarının onarım, bakım ve tedarik gibi işlemlerindeki sorumluluklarını gidererek, kuvvet komutanlıklarının ana görev ve sorumluluklarına yönelmesi nedeniyle faaliyete geçmiştir. Bunun birlikte askeri fabrikaların kabiliyet ve imkanları genel sanayi ile bütünleştirilerek üretimin artırılması ve Türk Silahlı Kuvvetlerini destekleme sorumluluğunu aksatmadan ülke ekonomisine kazandırılması amaçlanmıştır (Alınak, 2001, s. 75). Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü uzman işgücünü kullanarak ve teknolojik altyapıyı kullanarak görevli olduğu alanlarda güvenilir, ürün desteği, yüksek kalite ve sürdürülebilirliği sağlamak için bünyesinde bağlı 27 fabrika ile çalışmalarına devam etmektedir.

6756 sayılı kanun ile 2016'da Tersaneler Genel Müdürlüğü kurulmuş olup çalışmalarına başlamıştır. Tersaneler Genel Müdürlüğü üç tersaneyle Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan denizaltı, savaş gemisi ve kıyı birliklerinin; inşa, bakım, onarım, modernizasyon, teknik destek ve arıza gibi görevlerini yerine getirmek ile sorumludur. Tersaneler Genel Müdürlüğü askeri donanım sistemleri ile radarlardan ve geminin makinesinden pervanesine kadar Türk donanmasında bulunan gemilerin tüm donanımların imalatı seviyesinde bakım ve onarımları 35 farklı alanda bulunan tesiste ve 112 meslek alanında çalışan 6 bin uzmanlaşmış iş gücü ile faaliyetlerini yerine getirmektedir (Ziylan, 2004, s. 20). Türk savunma sanayinin temel bileşenlerinden olan Makine ve Kimya Endüstrisi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin her türlü teçhizat, mühimmat ve donanım ihtiyacını karşılamaktadır. Millî Savunma Bakanlığına bünyesinde çalışmalarını gerçekleştiren MKE 3 Temmuz 2021 yılında 7330 sayılı kanun ile anonim şirket haline dönüştürülmüştür (Kaya, 2013, s. 30).

3.2. TSKG Vakfı Bünyesinde Bulunan Kuruluşlar

Kıbrıs krizi döneminde ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo niteliği taşıyan Johnson mektubu olarak adlandırılan mektubun gönderilmesiyle birlikte savunma teçhizatları tedariginde zorluklar yaşanmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ambargolar sebebiyle yaşanan baskı ve tehditler Türkiye'yi ulusal savunmasını yerli kaynaklara dayandırma hedefine yöneltmiştir. Bu doğrultuda savunma sanayi alanında kaynak bulmaya ilişkin vakıf kurma girişimleri başlatılmış ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur (Ermiş & Canbolat, 2022, s. 565).

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı 3388 sayılı kanun ile kurulduğu yıldan sonra yerli savunma sanayisinin gelişimini gerçekleştirmek ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş ve çatışma gücünü arttırmasına yönelik çalışmaları ile ulusal savunma sanayinde önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyet ve çalışmaların kapsamında yapılan yatırımlar sayesinde ulusal ve

uluslararası konjonktürde söz hakkı bulunan kuruluşlara sahip olunmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı dönemi ile savunma sanayi alanında hedeflenen millileşmenin temelleri Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ile atılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı bünyesinde 2021 yılı itibari ile faaliyet gösteren ve üretim gerçekleştiren 6 ortaklık ve 8 iştirak ile toplam 14 kuruluşta pay sahibidir (TSKGV, 2023a).

Ortaklıklar: (TSKGV, 2023b)

- ✓ Aselsan,
- ✓ Roketsan,
- ✓ Havelsan,
- ✓ Tusaş,
- ✓ İşbir,
- ✓ Aspilsan

İştirakler: (TSKGV, 2023c)

- ✓ Mercedes Benz Otomotiv A.Ş.
- ✓ Tusaş Motor Sanayi A.Ş.
- ✓ Türktıpan Sağlık Turizm Eğitim Ticaret A.Ş.
- ✓ Netaş Telekomünikasyon A.Ş.
- ✓ Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.
- ✓ Mercedes-Benz Türk A.Ş.
- ✓ Test ve Değerlendirme A.Ş.
- ✓ Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş.

3.3. Özel Sektör Bünyesinde Bulunan Kuruluşlar

Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde yer alan 17 tesis ve 3 tersane ile Türk Savunma Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı bünyesinde çalışmalarını sürdüren 6 firma dışında kalan 230 civarında sivil sektör savunma sanayi firması Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçıları Derneğine (SASAD) üye olarak kalıp, yedek parça, malzeme, elektrik, giyim, yazılım, mühimmat, silah, füze, roket, ar-ge, mühendislik, uzay, havacılık, deniz ve kara teçhizatları alanında çalışmalarına devam etmektedir (Saygılı, 2022, s. 152).

3.4. Türk Savunma Sanayi Performansı

2000 yıllardan itibaren uygulanan politikalar kapsamında Türk savunma sanayisi diğer ülkelere savunma alanında bağımlılığı düşürmek için gereksinim duyduğu her türlü donanım ve teçhizatları ülke içinden karşılayabilme ve teknoloji transfer şekilleriyle ulusal savunma sanayisini güçlendirme amacı gütmektedir. Bu amaç kapsamında savunma sanayi stratejisini oluşturan Türkiye, ulusal güvenlik alanında etkinliğini sağlayarak savunma ürünlerini yerli kuruluşların girişimleriyle üretmek bölgede hakimiyet ve istikrar sağlamaya çalışmaktadır (Ziylan, 2004, s. 8)

Türk savunma sanayisi son yıllarda uyguladığı politikalarına ilişkin birçok stratejisi ve hedefleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şu şekilde açıklanmaktadır (SSB, 2017, s. 2-8):

- ✓ Türk savunma sanayisinde yer alan kuruluşların uluslararası piyasada rekabet gücünü artırmaya ilişkin kaynak modelleri uygulanmasına öncülük etmek,
- ✓ Uluslararası iş birliğine açık ve bütünleşik politikalar oluşturmak,
- ✓ Pazarlamanın finansmanında uygulanan teşviklerden azami bir şekilde faydalanılmasını sağlayacak faaliyetler geliştirmek,
- ✓ Savunma sanayinin iş geliştirme, iş birliği ve yurt dışı tanıtım uygulamalarını destekleyecek projeler uygulamak,
- ✓ NATO çalışmalarının sanayileşme ve uluslararası iş birliği çalışmalarına katkısını arttırmak.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Savunma Sanayi Başkanlığının 2018-2022 Savunma Sanayi Sektörel Strateji raporuna bakıldığında Türkiye'nin savunma sanayi sektör stratejileri şu gruplar dahilinde ele alınmıştır. Bunlar (SSB, 2018, s. 20):

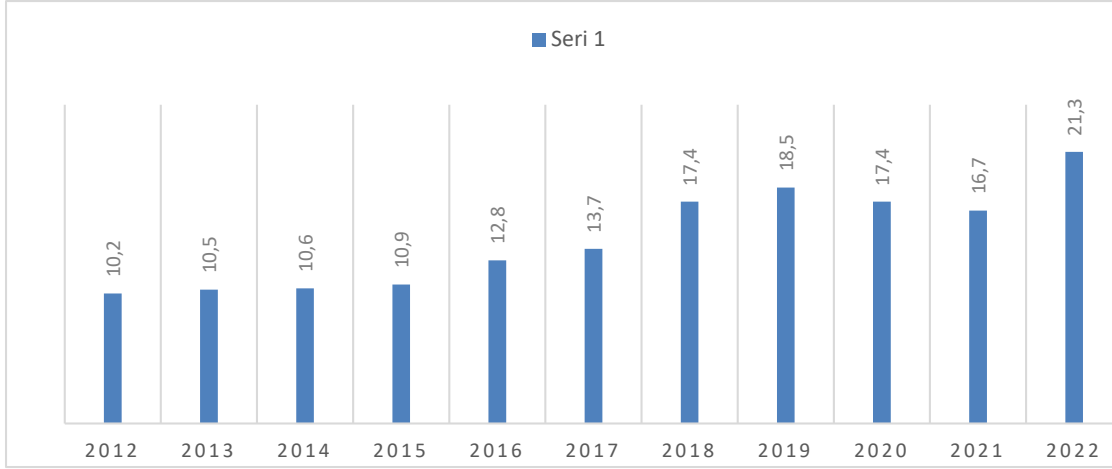
- ✓ Kara Araçları Sektör Stratejisi,
- ✓ Deniz Araçları Sektör Stratejisi,
- ✓ Hava Araçları Sektör Stratejisi,
 - ✓ Uçak Projeleri,
 - ✓ Helikopter Projeleri,
- ✓ Silah Sistemleri Sektör Stratejileri,
- ✓ Hava Savunma ve Uzay Sektör Stratejisi,
 - ✓ Hava Savunma Projeleri,
 - ✓ Uydu ve Uzay Projeleri,

- ✓ İnsansız ve Akılsız Sistemler Sektör Stratejisi,
- ✓ Elektronik Sistemler Sektör Stratejisi.

2018-2022 Savunma Sanayi Sektörel Strateji raporu kapsamında Türk savunma sanayinin bu başlıklar doğrultusunda stratejik hedefleri; kalite, performans ve maliyet gibi konular ele alınarak yerli üretim seviyesinin artırılması, ülke içinde üretilmeyen teçhizat ve donanımların ise yerli üretime kazandırılması ve yerli üretim dahilinde üretilen ürünlerin gelişiminin sağlanması şeklindedir.

Savunma stratejilerinde Türkiye 1980’li yıllarda hazır alım şeklinde uyguladığı savunma sanayi alımları, uluslararası projelere katılım, ortak üretim ve ülke içinde geliştirme şeklinde stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması sonucunda modern savunma sanayinin inşası yönünde kazanımlar elde edilmiş ve 2004 yılında %20 olan yerlilik oranı günümüzde %80 seviyelerine çıkarılmıştır. Savunma sanayinin geliştirilmesi kapsamında uygulanan stratejiler ve politikalar doğrultusunda savunma harcamalarındaki artışa paralel olarak savunma ihracat potansiyeli de önemli seviyelere ulaşmıştır (SASAD, 2023, s. 11). 2012-2022 yılları arasındaki savunma harcamaları tablo 1’ de verilmiştir.

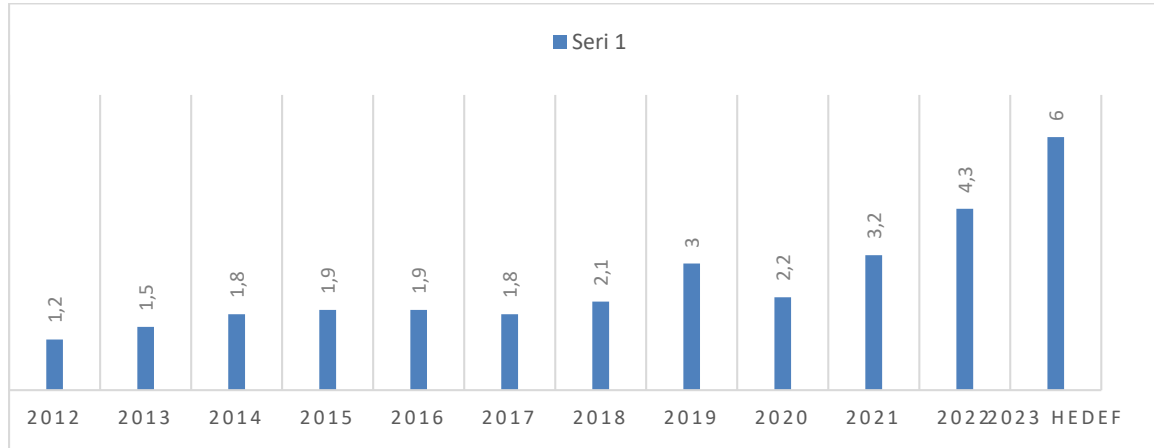
Tablo 1: 2012-2022 Savunma Harcamaları (Milyar dolar)

Kaynak: (SIPRI, 2023b)

2012 yılında 10,2 milyar dolar seviyelerine ulaşan savunma harcamaları seviyesi 2022 yılında yaklaşık %108’lik bir artış ile 21,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2020 yılında yaşanan pandemi sebebi ile harcama seviyesinde gözlenen düşüş kısa bir sürede pandemi öncesi seviyelerinde üzerine çıkmıştır. 6756 sayılı kanun kapsamında 2016 yılından sonra ulusal savunma sanayi kabiliyetlerini arttırmaya yönelik düzenlemeler neticesinde uygulanan politikalar ile sektörü desteklemek amacıyla 2016 yılından sonra savunma harcamalarında artışlar gerçekleşmiştir. 2012-2022 yılları arasındaki savunma ihracat verileri tablo 2’ de verilmiştir.

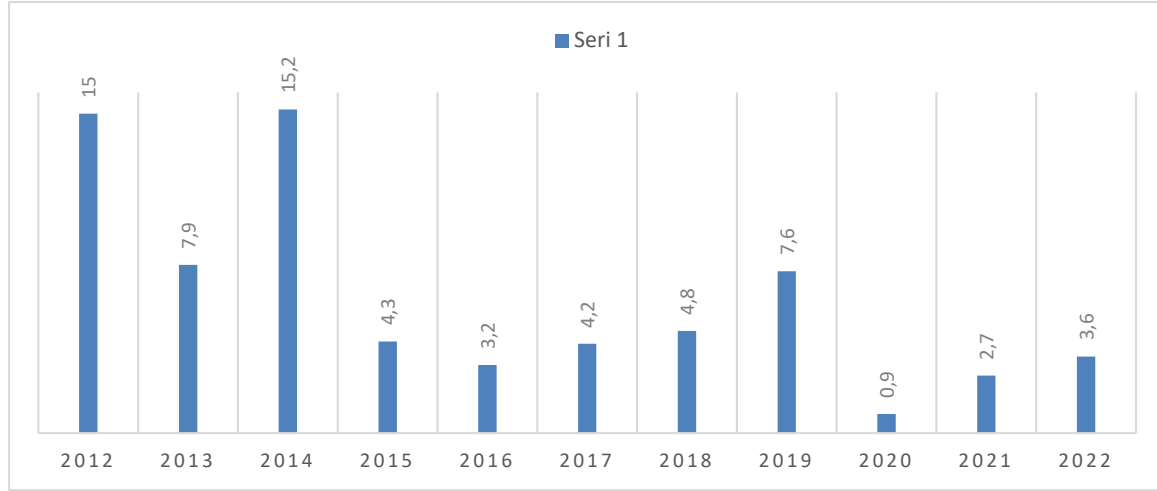
Tablo 2: 2012-2022 Savunma ve Havacılık İhracat Performansı (Milyar dolar)

Kaynak: (SSB, 2023a)

2012 yılında 1,2 milyar dolar seviyelerine ulaşan savunma ve havacılık sektöründeki ihracat seviyesi 2022 yılında %258'lik bir artış ile 4,3 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. 2020 yılında yaşanan pandemi sebebi ile ihracat seviyesinde gözlenen düşüş kısa bir sürede pandemi öncesi seviyelerinde üzerine çıkmıştır. Son dönem uygulanan stratejiler ve politikalar neticesinde kazanılan olumlu yöndeki bu artış, sektörün sürdürülebilirliği bakımından ve savunma havacılık sektörünün 2023 yılı için belirlediği 6 milyar dolarlık ihracat hedefi için çok önemli bir girişim olarak gözlemlenmektedir. 2012-2022 yılları arasındaki savunma ithalat verileri tablo 3' te verilmiştir

Tablo 3: 2012-2022 Savunma ve Havacılık Sanayi İthalat Verileri (Milyar dolar)

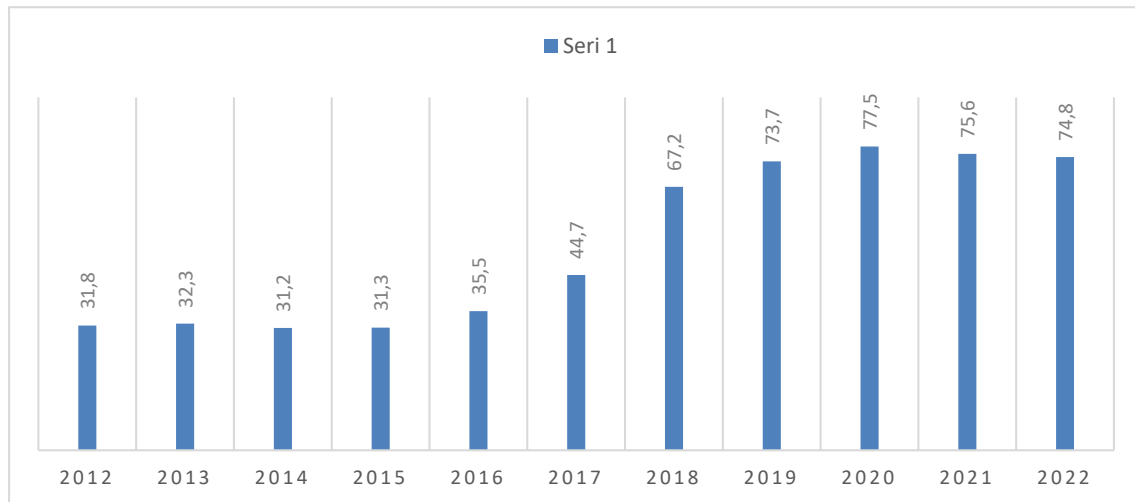

Kaynak: (SIPRI, 2023a)

Dönemler içerisinde savunma harcamalarını ve ihracat potansiyelini arttıran Türkiye'nin bu iki etkene kıyasla savunma ithalat verileri oldukça düşük seviyede ilerlemektedir. 2012 yılında gerçekleşen 15 milyar dolarlık savunma ithalatı 2022 yılında %75'lik azalış ile 3,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında yayınlanan dokuzuncu kalkınma planı kapsamında ülke içinde bulunan kabiliyetler doğrultusunda ihtiyacın giderilmesi yönünde geliştirilen politika ve uygulamalar ithalat rakamlarının azalmasını önemli ölçüde etkilemiştir.

NATO bünyesinde yer alan ve Amerika Birleşik Devletlerinden sonra ikinci büyük silahlı kuvvetlerine sahip olan Türkiye, bu konumunu işgücü birikimi ile desteklemektedir. 2016 yılında planlanan ve uygulanan stratejiler neticesinde istihdam oranlarında büyük ivmeler gözlenmiştir. 2012-2022 yılları arasındaki savunma istihdam verileri tablo 4' te verilmiştir

Tablo 4: 2012-2022 Savunma ve Havacılık Sanayi İstihdam Verileri (Bin)

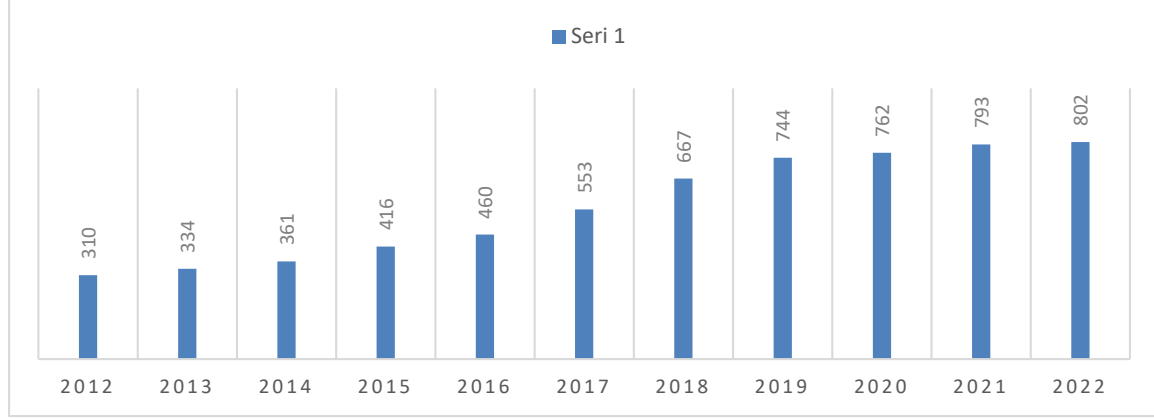

Kaynak: (SSB, 2023a)

Savunma ve Havacılık sektörü içerisinde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara yapılan destek ve harcamalar neticesinde istihdam rakamlarının genel seyri artış eğilimindedir. 2022 yılında 74,8 seviyesine ulaşan istihdam rakamları sektör içerisinde birçok uzmanlaşmış işgücüne sahip duruma geldiğinin bir göstergesidir. Ayrıca sektör istihdam sayısı pandemi şartlarına rağmen büyük kayıplar veremeyerek mevcut durum korunmaya çalışılmış ve nitelikli personellere sahip çıkmıştır.

2002 yılında savunma ve havacılık sektörü içerisinde ülkede 66 savunma projesi yürütülürken 2000 sonrası modern savunma sanayi strateji ve politikaları neticesinde 2022 yılına geldiğinde yürütülen proje sayısı 12 kat artarak 802'ye ulaşmıştır. Bu yürütülen projelerin 350'ye yakınının planlanma ve uygulama aşamaları 2016 yılı itibarıyla başlatılmıştır (SSB, 2023a). 2012-2022 yılları arasındaki savunma proje verileri tablo 5' te verilmiştir

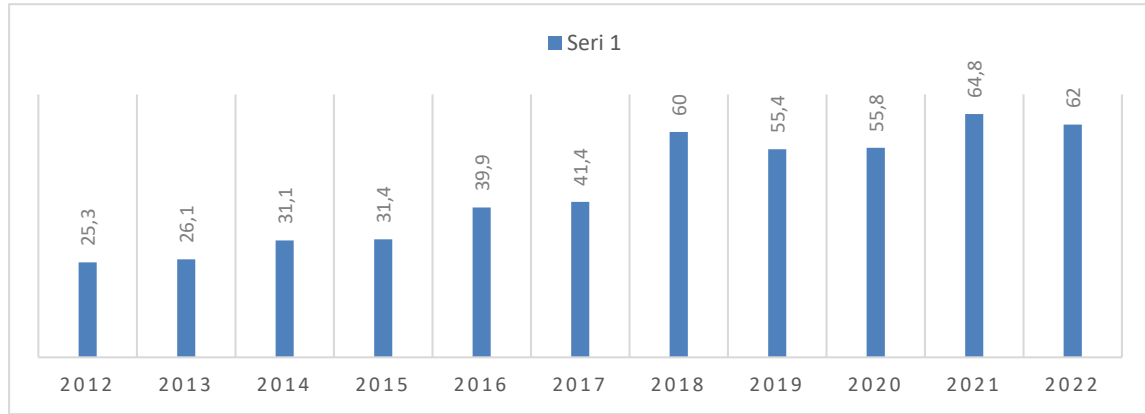
Tablo 5: 2012-2022 Savunma ve Havacılık Sektöründe Yer Alan Savunma Projeleri

Kaynak: (SSB, 2023a)

Onuncu Kalkınma Planı ile birlikte Savunma Sanayi Başkanlığının 2017-2021 Stratejik Planı kapsamında geliştirilen teknoloji ve tasarımlar neticesinde 2012 yılında yürütülen 310 savunma projesi 2022 yılında 802'ye ulaşmıştır. Bu stratejik plan doğrultusunda uygulanan politikalar doğrultusunda hedeflenen milli savunma sanayi dönüşümleri ve Türk Silahlı Kuvvetlerine modern bir yetenek kazandırılması çalışmaları hızla devam etmektedir. 2012-2022 yılları arasındaki savunma proje sözleşme bedelleri verileri tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: 2012-2022 Savunma Projeleri Sözleşme Bedelleri (Milyar dolar)

Kaynak: (SSB, 2023a)

Savunma ve havacılık sektörü tarafından 2002 yılında 5,5 milyar dolar seviyesinde savunma proje çalışmaları yürütülürken, kullanılan ileri teknoloji ve özgün tasarımlar sonucu gelişen savunma sanayi neticesinde 2022 yılında 11 katlık bir artış ile 62 milyar dolar seviyesinde savunma sözleşme hacmine ulaşılmıştır. İhale aşaması süren projeler de göz önünde tutulduğunda bu miktar 75 milyar dolar seviyesinin üzerinde olacağı hesaplanmaktadır (SSB, 2023a). Savunma ve havacılık sektörü tarafından 2012 yılında 25,3 milyar dolar seviyesinde olan savunma proje çalışmaları 2016 yılında planlanan strateji ve uygulanan politikalar sonucu gelişen savunma sanayi neticesinde 2022 yılında 62 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

4. SONUÇ

Geçmiş dönemlerde kişisel olarak karşılanan savunma ihtiyacı, günümüz dönemde devletler tarafından karşılanmaktadır. Devletler savunma ihtiyacının karşılanması için yüksek miktarlarda savunma harcamaları gerçekleştirmektedir. Bu savunma harcamaları, ülkelerin gelişmişlik ve refah durumlarını korumak maksadıyla gelirlerinden ayırdıkları paydır. Savunma harcamalarının ölçüsü ülkelerin savunma alanındaki performanslarını etkilemektedir. Konumundan dolayı uzun dönemler boyunca maruz kaldığı terör tehdidi ve sınır ülkelerindeki savaş ve terör faaliyetleri Türkiye'nin askeri açıdan güçlü olmasını mecbur kılmaktadır. Ekonomik yönden bakıldığında ise kendi askeri ihtiyaçlarını karşılayarak dışa bağımlılığını azaltmak ve her geçen gün büyüyen küresel silah piyasasında pazar payını arttırmak, Türkiye için zorunlu hale gelmiştir. Bunun için çalışmada Türkiye'nin savunma harcama ve uygulamalarındaki değişimlerin savunma performansına etkisine bakılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu 18. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemelerin gerisinde kalmasıyla ve Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle yapılan anlaşmalar doğrultusunda savunma sanayinin faaliyetleri sonlanmıştır. Anlaşmalar kapsamında kapitülasyonların tek taraflı savaşı kazanan ülkelerin lehine olması milli sanayinin ve ülke ekonomik gelişimin aleyhine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemi içerisinde uygulanan devletçi politikalar doğrultusunda gelişim sağlayan Türk savunma sanayisi 1950'li yıllardan sonra değişen politikalar kapsamında dönüm noktasına girmiş ve önemli gelişim sağlayan milli savunma sanayi alanında gerileme başlamıştır. 1970 yılından sonra Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımların ve hibelerin azalması sonucunda ülkenin her alanında milliliğe ve ulusal bağımsızlığa duyulan gereksinim artmıştır. Bu dönemden sonra ülke savunma sanayisinde yerlilik ve bağımsızlık üzerine alınan kararlar ve uygulanan politikalar günümüze dayanan sürecin başlangıcı olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı kapsamında ABD tarafından uygulanan ambargo ile başlayan millilik arayışları ve faaliyete geçirilen politikalar, dönemin savunma sanayi algısını etkilemiş ve kısa bir dönemde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu dönemde tekrardan faaliyete geçen savunma sanayi yatırımları devlet politikalarına dahil olmuştur. 1985-2006 yılları arasındaki döneme bakıldığında modernizasyon bilincinin oluşması, bakım ve onarım tesislerinin güçlendirilmesi, sivil sektörün zamanla savunma sanayide var olması ve yerli üretim bilincinin tekrardan oluşması dahilinde Türk savunma sanayinin güçlenmesi ve gelişmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Günümüz dönemde geliştirilen strateji ve politikalar doğrultusunda 2010 yılından itibaren savunma alanında özgün tasarım yeteneklerini ve ileri teknolojinin ülke içinden temin edilebilmesi için, ülke içindeki yüklenici firmaların sorumluluklarında özgün tasarım faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu dönem içerisinde uygulanan politikalarla beraber savunma sanayi ürünlerinin yerli üretim olmasına verilen önemde artmıştır. Uluslararası pazarda kalitesi ve tasarımı ile kendini gösteren savunma sanayi ürünleri artmış ve pazar piyasasında önemli seviyelere ulaşan Türk firmaları güçlenerek piyasa değerlerini ve potansiyellerini arttırmıştır. Modern teknolojilere uyum sağlamayı ve üretim seviyesine ulaşmayı, kurduğu dengeli iş birlikleri ile bağımsızlığı amaçladığı politikalar kapsamında Türkiye gelişmiş savunma sistemlerine sahip olma ve geliştirme konularında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda zırhlı muharebe taşıtları, insansız hava araçları (İHA), milli piyade tüfekleri, silahlı insansız hava taşıtları (SİHA), elektronik savaş sistemleri, simülasyonlar, modern yazılımlar, çeşitli füzeler, denizaltı ve gemileri gibi birçok alanda üretimler gerçekleştirilerek Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterine sunulmuş olup, sahip olunan silah ve donanımların yerlilik oranı %20'lerden %80'lere ulaştırılmıştır.

Savunma harcamalarında yaşanan artışlar sonucu Türkiye'nin savunma performansının pozitif yönlü etkilendiği söylenebilmektedir. Savunma ve havacılık sektörünün 2020 yılında 2.161 milyar dolar seviyesinde gerçekleştirdiği toplam ithalat 2021 yılına gelindiğinde %4,58 azalarak 2.062 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Yıllar arasında artış ve azalışta yaşanan değişimler göz önünde bulundurularak Türkiye'nin dış kaynaklı sahip olduğu savunma sistemleri bağımlılığının zamanla azaldığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan son yıllarda gerçekleşen ihracat seviyesi ithalat seviyesine yaklaşmış ve zamanla daha ileri seviyelere ulaşmıştır. Yapılan savunma harcamalarına kıyasla savunma alanındaki istihdam ve gerçekleştirilen proje miktarları da artış göstermektedir.

Savunma sanayinin tarihi gelişim sürecine ve günümüz başarılarına bakıldığında savunma sanayi alanında devlet desteğinin bulunması, geliştirilen politikalar kapsamında uygulamalarda yerli üretimin ve sivil sektörün desteklenmesi vazgeçilmez unsurdur. Çünkü her dönem içerisinde devletin sanayileşme ve savunma sanayi alanındaki politika ve uygulamaları sektörü büyük ölçüde etkilemektedir. Bir diğer vazgeçilmez unsur ise uygulanan politikaların etkinliği ve sürekliliğinin tesisi için uygulamada gösterilen devlet iradesinin varlığıdır. Yerli özgün savunma ürünlerinin üretiminde bulunan devlet iradesinin vardığı Cumhuriyetin ilk yıllarına ve günümüz dönemine bakıldığında ülkemizi kazanıma ve başarıya götüren önemli etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Son yılların başarılarının birkaçına örnek verecek olursak Azerbaycan- Ermenistan ve Ukrayna-Rusya arasındaki mücadelelerde kullanılan Türk İHA ve SİHA ürünlerinin göstermiş olduğu başarılar, en büyük projemiz olan Milli Muharip uçağının TUSAŞ tarafından planlanması ve üretimin gerçekleşmesi ve Pakistan'a üretilen ve teslim edilen savaş gemileri gibi örnekler savunma alanında her geçen gün kabiliyetimizin artmasının bir sonucudur.

Bu araştırmanın amacı ve hedefi doğrultusunda açıkça uygulanan yönetime göre bütün çalışmayı ortaya koymakta ve Savunma Sanayi uygulamalarının ve harcamalarının savunma performansına etkisini Türkiye örneği üzerinde incelenmesi açısından akademik alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, pek çok gelecekteki çalışmaya referans niteliği taşımakta

ve savunma sanayi alanında yapılacaklar çalışmalara öneri anlamında büyük önem arz etmektedir.

Çalışma, Savunma Sanayi alanına tımdengelim metodu ile yaklaşarak tek bir örnek olarak Türkiye incelenmiştir. Çalışmada sadece Savunma Sanayi uygulamalarının ve harcamalarının Türkiye'nin performansına etkisinin araştırması, makalenin araştırma yelpazesini daraltmaktadır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, T. Z. (2009). Türk Savunma Sanayi Tarihi. Ankara: Milsoft.
- Akgül, A. (1986). Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Alınak, M. O. (2001). Savunma Sanayi ve Tedarik Hakkında Düşünceler. Ankara: Generkurmay Basımevi.
- Asiloğulları, M. (2020). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerine Etkisi (1960-2017). *Savunma Bilimleri Dergisi* 19(1), 125-157.
- Aslan, M. H. (1998). Hizmet Ekonomisi (1 Baki). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Aydoğan, A. (2020). Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci. *Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 4(2), 69-81.
- Beenstock, M. (1993). International Patterns of Military Spending. *Economic Development and Cultural Change* 41(3), 633-649.
- Canbay, Ş., & Mercan, D. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal Of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 86-104.
- Dervişoğlu, F. (2014). İstikbalini Göklerde Arayan Ülke ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık: Tomtaş. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 3(3), 68-82.
- DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın:2755-ÖİK:699.
- Durgun, Ö., & Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 126-137.
- Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(48), 17-44.
- Eren, H., & Kılıç, A. (2013). Örgütlerde Yenilikçilik Ortamı: Özellikli Bir Sektör Olarak Savunma Sanayiinde Durum. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 221-244.
- Ermiş, U., & Canbolat, İ. (2022). Truman Doktrininden SaGeB'e Türk Dış Politikası Ekseninde Modern Türk Savunma Sanayiinin Kuruluşu. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 557-574.
- Gölpek, F., Köse, Z., & Doğan, C. (2020). Savunma Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: G8 Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12(22), 139-150.
- Gür, O. (1998). TSK'nın Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Kakaşçı, U., & Orhan, B. (2018). Türkiye Savunma Sanayii İhracatının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. *Sürdürülebilir Havacılık Araştırma Dergisi*, 3(2), 78-87.
- Karakuş, A. (2006). Türk Savunma Sanayinin Gelişimi, Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri İle Karşılaştırılmalı Ekonometrik Analizi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Ankara.
- Kaya, S. S. (2013). Türkiye'de Savunma Harcamalarının İktisadi Etkileri Üzerine Nedensellik Analizi (1970-2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 17-38.
- Kennedy, G. (2021, 17 Ocak). Defence Economics. 17.01.2023 tarihinde Encylopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/defense-economics> adresinden alındı
- Özgen, C. (2016). Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 15-191.
- Pınar, L. (2018). Türkiye'nin Savunma Sanayi Alanındaki Gelişiminin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2344-2357.
- SASAD. (2023, 27 Şubat). Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçıları Derneği. 2021 Performans Raporu: <https://www.sasad.org.tr/savunma-ve-havacilik-sanayii-performans-raporu-2021>, adresinden alındı
- Saygılı, Z. (2022). Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019). (Yayınlanmış Doktora Tezi), Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Sertel, S. (2022). Kıbrıs Barış Harekati Öncesinde Türk Donanma Filosunun Modernleştirilmesi (1968-1974). *Belgi Dergisi*, 23, 253-279.
- Sezgin Ş., Ş., & Sezgin S., S. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayi: Genel Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 12(1), 1-19.
- SIPRI. (2023a, 8 Mart). Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü. SIPRI Arms Transfers Database: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> adresinden alındı

- SIPRI. (2023b, 8 Mart). Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü. SIPRI Military Expenditure Database: <https://milex.sipri.org/sipri> adresinden alındı
- SSB. (2012, 21 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. Stratejik Plan 2012-2016: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> adresinden alındı
- SSB. (2016, 22 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. Stratejik Plan 2017-2021: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> adresinden alındı
- SSB. (2017, 26 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. 2017-2021 Uluslararası İşbirliği ve İhracat Stratejik Planı: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/V_20170616143212049888.pdf adresinden alındı
- SSB. (2018, 27 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. 2018-2022 Savunma Sanayi Sektörel Strateji Dökümanı: https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20190402102925477924.pdf adresinden alındı
- SSB. (2019, 28 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. Stratejik Plan, 2019-2023: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> adresinden alındı
- SSB. (2023a, 27 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. Mevcut Durum: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1> adresinden alındı
- SSM. (2000). Savunma Sanayinin Dünü Bugünü ve Yarını. Ankara: Savunma Sanayi Müsteşarlığı.
- Şimşek, G. (1997). Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi. Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: Kara Harp Okulu Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü.
- Şimşek, M. (1989). Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi. Ankara: SAGEB.
- TSKGV. (2023a, 23 Şubat). Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı. Hakkımızda: <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tskgv-hakkında> adresinden alındı
- TSKGV. (2023b, 23 Şubat). Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı. Ortaklıklarımız: <https://www.tskgv.org.tr/tr/ortakliklarimiz/bagli-ortakliklarimiz> adresinden alındı
- TSKGV. (2023c, 23 Şubat). Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı. İştiraklerimiz: <https://www.tskgv.org.tr/tr/ortakliklarimiz/istihaklerimiz> adresinden alındı
- Uzun, A. D. (2007). Savunma Sanayi ve Yeni Yapılanlar. Malatya: (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Yalçınkaya, A. (2014). Havacılıkta Kümelene Anlayışı ve Eskişehir Havacılık Kümelene Örneği. İşletme Bilimleri Dergisi, 2(1), 91-110.
- Zekey, A. H. (1999). Savunma Sanayi Yatırımlarının Ekonomi Üzerine Etkileri. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 9(2), 27-49.
- Ziylan, A. (2000a). Sanayileşme Deneyimlerinden Ders Almak. ASELSAN Dergisi (59), 32-34.
- Ziylan, A. (2004). Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii. Ankara: Savunma Sanayiciler Derneği Yayını.